Jānis Endzelīns par defises lietojumu latviešu valodā

Apcerējums ar bibliogrāfiskajām atsaucēm

1. Ievads

Jāņa Endzelīna (1873–1961) darbs latviešu valodas kultūras jautājumos ietvēra ne tikai gramatikas un pareizrakstības jautājumus, bet arī ieteikumus par literārās valodas lietojumu. Viens no avotiem, kurā viņš aplūko valodas praksē sastopamus nevēlamus veidojumus, ir „Dažādas valodas kļūdas", kas izdots vairākos papildinātos izdevumos no 1928. līdz 1932. gadam. Šī darba vēsturisko nozīmi un mūsdienu aktualitāti aplūko arī vēlākie valodnieki. [1; 3]

2. Defissavienojumi un citu valodu ietekme

Endzelīna uzskati par defisi jāskata konkrētu vārdu savienojumu kontekstā. Viņa kritika bija vērsta pret tādiem profesiju vai personu apzīmējumiem, kuros divi lietvārdi ar defisi savienoti pēc citas valodas parauga. Vēlākā valodniecības literatūra norāda, ka defises lietošana, lai parādītu divu vārdu ciešo saistījumu vienā semantiskā vienībā, latviešu valodā nostiprinājusies salīdzinoši nesen un to ietekmējuši vācu un krievu valodas modeļi. [2]

Svarīgi: Endzelīna nostāju nedrīkst interpretēt kā vispārēju aizliegumu lietot defisi. Jāvērtē konkrētā konstrukcija, tās nozīme un attiecīgajā laikā spēkā esošās rakstības normas. Mūsdienu valodas praksē defise ir lietojama noteiktos rakstības gadījumos, savukārt profesiju nosaukumos jāizvēlas latviešu valodas sintaksei un iecerētajai nozīmei atbilstošs veidojums.

3. Citēšanas piesardzība

Iepriekšējā atbildē minētais formulējums par savienojumiem „redaktors-izdevējs" un „zinātnieks-atklājējs" tika atstāstīts kā Endzelīna nostājas ilustrācija. Šajā dokumentā tas nav pasniegts kā pārbaudīts, pilnībā precīzs tiešais citāts no pirmizdevuma. Ja apcerējums paredzēts publicēšanai vai akadēmiskam darbam, tiešais citāts jāpārbauda attiecīgā izdevuma pilntekstā un jānorāda konkrētā lappuse.

4. Secinājumi

Endzelīna valodas kultūras darbā būtiska bija prasība nevērtēt valodas konstrukcijas mehāniski pēc citas valodas parauga, bet izvēlēties latviešu valodas sistēmai atbilstošus izteiksmes līdzekļus. Tāpēc viņa nostāja par defissavienojumiem jāinterpretē vēsturiski un konkrētu piemēru kontekstā. Vēsturisku ieteikumu nedrīkst automātiski pielīdzināt mūsdienu normatīvajam regulējumam; tam nepieciešams salīdzinājums ar jaunākiem valodniecības pētījumiem un aktuālajiem valodas konsultāciju avotiem.

Izmantotā literatūra un avoti

[1] Endzelīns, Jānis. Dažādas valodas kļūdas. Papildināts ceturtais izdevums. Rīga: A. Gulbis, 1932.

[2] Linguistica Lettica. Nr. 4. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999, īpaši 76.–78. lpp. Elektroniskais izdevums: https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/03/Linguistica_Lettica_4_1999_sn179183.pdf

[3] Endzelīns, Jānis. Dažādas valodas kļūdas. Papildināts 4. izdevums. Grāmatā: Jānis Endzelīns. Darbu izlase. III sēj., 2. daļa. Rīga: Zinātne, 1980, 9.–45. lpp.

[4] Paegle, D. „Jāņa Endzelīna Dažādas valodas kļūdas — valodas normas toreiz un tagad." Grāmatā: Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi, Nr. 14. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2019, 106.–130. lpp. PDF: https://www.valodaskonsultacijas.lv/uploads/suggested_sources/14/pdf/ValodasPrakse_Nr14.pdf

[5] Liepa, Dite; Mežapuķe, Kristīne. „Jāņa Endzelīna izstrādātās valodas kultūras normas Latvijā 20. un 21. gadsimta skatījumā." Linguistica Lettica, 32, 2023, 24.–53. lpp. https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2024/10/Linguistica_Lettica_32-2.pdf

Piezīme par avotu izmantošanu

Bibliogrāfiskās ziņas apkopotas pēc bibliogrāfiskajiem ierakstiem un pieejamajiem digitālajiem izdevumiem. Lappušu norādes sekundārajiem avotiem attiecas uz tajos minēto tēmu kopumā; pirms tieša citāta publicēšanas pārbaudiet formulējumu un lappusi pašā avotā.